

PRIRODZENOPRÁVNE VÝCHODISKÁ ÚSTAVY SR

JUDR. MARTIN TURČAN

KATEDRA TEÓRIE PRÁVA A SOCIÁLNYCH VIED

PRÁVNICKÁ FAKULTA UK V BRATISLAVE

Abstrakt

Tento príspevok sa zaoberá otázkou vzťahu Ústavy SR a prirodzenoprávnej koncepcie a hľadáním a jej stôp v ústavnom texte. Autor pri jeho skúmaní prichádza k záveru, že Ústava SR určité zmienky o prirodzenoprávnej koncepcii obsahuje, a že túto koncepciu prijíma. Nasvedčujú tomu aj historické a spoločensko-politické determinanty jej vzniku. Otázku praktického dosahu akceptovania prirodzenoprávnej koncepcie Ústavou SR rozoberá autor v intenciách skúmania práva na odpor, ktoré predstavuje osobitný prostriedok ochrany ľudských práv, a prichádza k záveru, že akceptovanie prirodzenoprávneho prístupu Ústavou SR pomáha jeho lepšej uplatniteľnosti.

TURČAN, Martin: Prirodzenoprávne východiská ústavy SR. HISTORIA ET THEORIA IURIS, roč. 1, 2009, č. 1, s. 19 – 28.

Úvod

Jednou z najfundamentálnejších otázok, ktorými sa v priebehu dejín teória práva a tiež právna filozofia zaoberala a doposiaľ zaoberá, je problematika definície pojmu právo, jeho vzťahu k morálnym hodnotám a otázka jeho pôvodu. Zjednodušene sa dá povedať, že ide v podstate o rozpor právneho pozitivizmu a jusnaturalizmu. Obe koncepcie nie sú iba rýdzo teoretickými (v tom zmysle, že by patrili len na akademickú pôdu, a neboli by spôsobilé ovplyvniť legislatívnu či aplikačnú právnu prax), práve naopak, história je svedkom príkladov, ktoré ukazujú, že prirodzenoprávny či právnopozitivistický postoj jednotlivcov aj spoločností k právu ako takému nie je zanedbateľný (pozri holokaust – o tom bude zmienka aj v ďalšom texte). Obe koncepcie vtisli časť svojho chápania práva do konkrétnych právnych aktov ovplyvňujúcich kvalitu reálneho života. V tomto príspevku by som sa chcel zamerať na hľadanie prirodzenoprávných východísk Ústavy SR, ich popisanie a vnesenie otázky, či a do akej miery je pre náš právny systém podstatné, že takéto východiská skutočne existujú a že ich poznáme.

Všeobecná deklarácia ľudských práv

Pomerne často sa v akademickom aj laickom svete v súvislosti s našou ústavou a koncepciou prirodzeného práva hovorí o základných ľudských právach a slobodách. Nie je tajomstvom, že po druhej svetovej vojne sa práve

k tejto oblasti práva začína vo svete pristupovať o poznanie jusnaturalistickejšie. „Dôležitým predelom vo vývoji právneho myslenia druhej polovice XX. storočia sa stali dehumanizačné konsekvencie druhej svetovej vojny a výsledky Norimbergu, najmä uznanie právnej relevancie zločinov proti ľudskosti. Osobitnú úlohu plnila potom otázka, ku ktorej sa teória vracia aj v súčasnosti, či zlovoľné nacistické právo treba považovať za platné právo alebo nie. Nemenej silným činiteľom, ktorý pôsobil ako katalyzátor prirodzenoprávnych koncepcií druhej polovice XX. storočia vytvorilo prijatie Všeobecnej deklarácie ľudských práv v r. 1948 a neskôr odhlasovanie a rozšírenie všetkých významných dokumentov o ľudských právach ...“¹ Keďže politike pôvodcov druhej svetovej vojny, ktorá bola ukážkou krutosti a bezcitnosti, bol vo svojom čase daný štatút legálnosti, musela byť po vojne pozícia právneho pozitivizmu nevyhnutne otrasená. Môžeme nazývať právom niečo, čo je neľudské a nespravodlivé? Táto otázka a ďalšie jej príbuzné otázky boli zrazu vo svetle jedinečnej historickej skúsenosti oveľa ľahšie zodpovedateľné. Veď aj samotný súdny proces s nacistickými zločincami bol založený na obžalobách vychádzajúcich z prirodzenoprávneho prístupu.

Ako už bolo uvedené, v r. 1948 bola na pôde OSN prijatá Všeobecná deklarácia ľudských práv, ktorej preambula znie:

„Vo vedomí, že uznanie prirodzenej dôstojnosti a rovných a neodcudziteľných práv členov ľudskej rodiny je základom slobody, spravodlivosti a mieru na svete,

že zneuznanie ľudských práv a pohrdanie nimi viedlo k barbarským činom, ktoré urážajú svedomie ľudstva, a že vybudovanie sveta, v ktorom ľudia, zbavení strachu a núdze, budú sa tešiť slobode prejavu a presvedčenia, bolo vyhlásené za najvyšší cieľ ľudu,

že je nutné, aby sa ľudské práva chránili zákonom, ak nemá byť človek donútený uchýliť sa, keď všetko ostatné zlyhalo, k odboju proti tyranii a útlaku,

že je nutné podporovať rozvoj priateľských vzťahov medzi národmi,

že ľud Spojených národov zdôraznil v Charte znovu svoju vieru v základné ľudské práva, v dôstojnosť a hodnotu ľudskej osobnosti, v rovnaké práva mužov a žien a že sa rozhodol podporovať sociálny pokrok a vytvoriť lepšie životné podmienky za väčšej slobody,

že členské štáty prevzali záväzok zaistiť v spolupráci s Organizáciou Spojených národov všeobecné uznávanie a zachovávanie ľudských práv a základných slobôd a

¹ PRUSÁK, J.: *Prirodzené právo, morálka a tretia generácia ľudských práv*. Právnik, 132, 1993, č. 12, s. 979.

že rovnaké chápanie týchto práv a slobôd má nesmierny význam pre dokonalé splnenie tohto záväzku,

vyhlasuje Valné zhromaždenie túto všeobecnú deklaráciu ľudských práv...“²

Preambula deklarácie celkom jednoznačne hovorí o „prirodzenej dôstojnosti a rovných a neodcudziteľných právach členov ľudskej rodiny“ a o „viere v základné ľudské práva, v dôstojnosť a hodnotu ľudskej osobnosti“. Ak človeku patrí prirodzená dôstojnosť, potom má aj prirodzené právo na túto dôstojnosť. Ľudská dôstojnosť je veľmi úzko prepojená z hodnotou človeka, ide teda o určitý predpoklad všetkých ostatných práv. Ak je právo na ľudskú dôstojnosť prirodzené, sú prirodzené aj všetky ostatné práva odvíjajúce sa od ľudskej hodnoty. O prirodzenoprávných východiskách Všeobecnej deklarácie ľudských práv a vôle jej signatárov o ich zdôraznenie zrejme nemôže byť pochyb. „Preambula k prameňu práva slúži na zdôraznenie významu upravenej problematiky, zvyšuje slávnostnosť a obradnosť schvaľovanej právnej úpravy.“³ To, čo je v preambule napísané, je potrebné považovať za určitú pravdu, s ktorou sa normotvorca stotožňuje. Ak teda preambula považuje prirodzenoprávnú koncepciu za pravdivú, a vyššie zmienené slová to ukazujú, je potrebné v tomto svetle vykladať aj jej ďalšie články. Napr. čl. 1, ktorý znie: „Všetci ľudia sa rodia slobodní a sebe rovní, čo sa týka ich dôstojnosti a práv“, nebude možné chápať rýdzo pozitívnoprávne, a síce, že na každého po jeho narodení sa v zmysle tohto ustanovenia bude len hľadiť ako na slobodného a rovného s ostatnými, ale bude potrebné vidieť v tomto ustanovení aj určitú konštatujúcu kvalitu, že to tak jednoducho je, že sa všetci rodia slobodní a seberovní, čo sa týka ich dôstojnosti a práv. Normotvorcovia boli teda pri zostavení textu deklarácie presvedčení, že objavili konkrétne prirodzené právo. Text deklarácie nezanedbateľne ovplyvnil právny vývoj vo svete, Slovenskú republiku nevynímajúc. Práve preto som považoval za potrebné, pozastaviť sa najprv pri tomto relevantnom právnom dokumente, ktorý pojednáva o prirodzených právach a slobodách človeka. Pri snahe zmapovať historické korene prirodzenoprávných náhľadov by sme však rozhodne museli ísť hlbšie, a nemohli by sme opomenúť ani francúzsku Deklaráciu práv človeka a občana⁴ z r. 1789, ako ani Deklaráciu nezávislosti Spojených štátov

² Preambula Všeobecnej deklarácie ľudských práv prijatej a vyhlásenej rezolúciou Valného zhromaždenia 217 A (III) z 10. decembra 1948.

³ DRGONEC, J.: *Ústava Slovenskej republiky – Komentár*. Šamorín : Heuréka, 2004, s. 21.

⁴ Uvádza sa v nej: „Predstavitelia francúzskeho ľudu, ktorí sa konštitovali do Národného zhromaždenia, nazdávajúc sa po zrelej úvahe, že neznalosť, zanedbávanie alebo pohrdanie ľudskými právami sú jedinými príčinami verejných nešťastí a skazenosti vlád, rozhodli sa vyložiť v slávnostnej deklarácii prirodzené, nescudziteľné

amerických z r. 1776, ktorá obsahuje znenie veľmi podobné zneniu Všeobecnej deklarácie ľudských práv z r. 1948. Dokonca explicitne uvádza, že prirodzenoprávnu koncepciu považuje za pravdivú: „Pokladáme za pravdy, že všetci ľudia sú stvorení ako seberovní a sú obdarení istými nescudziteľnými právami, medzi ktoré patrí právo na život, slobodu a budovanie životného šťastia.“⁵ V úsilí uviesť všetky legislatívne, aplikačné či iné počiny dokumentujúce zrod prirodzenoprávnej koncepcie, by sme však museli ísť neustále hlbšie do dejín, a ak je táto koncepcia vo svojej teologickej podobe pravdivá, dostali by sme sa až do raja, kde Boh stvoril ženu, aby bola mužovi rovná.⁶

Ústava SR v optike prirodzenoprávnej koncepcie

Pri skúmaní vzťahu Ústavy SR k prirodzenoprávnej koncepcii musíme podobne ako v prípade Všeobecnej deklarácie ľudských práv z r. 1948 začať preambulou. Uvádza sa v nej:

„My, národ slovenský,
pamätajúc na politické a kultúrne dedičstvo svojich predkov a na stáročne skúsenosti zo zápasov o národné bytie a vlastnú štátnosť,
v zmysle cyrilo-metodského duchovného dedičstva a historického odkazu Veľkej Moravy,
vychádzajúc z prirodzeného práva národov na sebaurčenie,
spoločne s príslušníkmi národnostných menšín a etnických skupín žijúcich na území Slovenskej republiky,
v záujme trvalej mierovej spolupráce s ostatnými demokratickými štátmi,
usilujúc sa o uplatňovanie demokratickej formy vlády, záruk slobodného života, rozvoja duchovnej kultúry a hospodárskej prosperity,
teda my, občania Slovenskej republiky,
uznávame sa prostredníctvom svojich zástupcov na tejto ústave.“⁷

a posvätné práva človeka (...).“ (Pramene k dejinám práva – Novovek. Bratislava: Vydavateľské oddelenie Právnickej fakulty UK, 2009, s. 125 – 126 (ed.: J. Beňa).

⁵ KRÁL, J. a kol.: *Ústavné garancie ľudských práv*. Bratislava : Vydavateľské oddelenie právnickej fakulty UK, 2004, s. 10.

⁶ Biblia. Genesis 2:18. Teologická koncepcia prirodzeného práva sa opiera o Boha ako o jeho zdroj, kritérium objektívnych hodnôt a garanta spravodlivosti. Alternatívou je naturalistická koncepcia, ktorá sa nesústreďuje na Boha, ale na určitý prirodzený princíp (môžeme ju vidieť v starovekej gréckej filozofii), a racionalistická koncepcia, ktorá vychádza z prirodzeného stavu, ktorý existoval pred sformovaním spoločnosti a v ktorom bol každý jedinec slobodný (objavuje sa v 17. storočí spolu s koncepciou spoločenskej zmluvy).

⁷ Ústava SR č. 460/1992 Zb. preambula.

S transparentnosťou prirodzenoprávných východísk našej ústavy to môže byť v porovnaní s preambulou Všeobecnej deklarácie ľudských práv podľa môjho názoru zdanlivo o čosi zložitejšie. Preambula ústavy síce pozná termín „prirodzené práva“, avšak explicitne len v súvislosti s právom na sebaurčenie, ktoré pripisuje nie jednotlivcovi, ale „národom“. Zdá sa, že ústava na tomto mieste nepozná prirodzené právo v pravom zmysle slova, teda ako určitý koncept týkajúci sa každého a neurčitého počtu rôznych oblastí zároveň (tak ako Všeobecná deklarácia ľudských práv pozná prirodzené práva plynúce z viery v základné práva a dôstojnosť a hodnotu ľudskej osobnosti). Pri čítaní preambuly ústavy môžeme nadobudnúť dojem, že ústava na tomto mieste nehovorí, že v ďalšom texte bude vychádzať z jusnaturalistickej koncepcie, ale snaží sa len deklarovať, že dôvod jej vzniku je legitímny. Ten sa totiž odvíja od štátotvorného slovenského národa, ktorý sa podľa slov preambuly na ústave uznáva. Najprv sa teda deklaruje, že štátotvorný slovenský národ objektívne existuje, a tým sa vytvorí predpoklad na vydanie ústavy – preto „prirodzené právo národov na sebaurčenie“. Po pozornejšom zamyslení sa nad touto skutočnosťou je však podľa môjho názoru potrebné takýto postoj odmietnuť. Prídeme totiž k záveru, že akceptácia čo i len jedného prirodzene existujúceho druhu práva vlastne vedie k principiálnej akceptácii jusnaturalizmu ako celku.

Prirodzenoprávne východiská našej ústavy by sme ďalej mohli nájsť implicitne prítomné v slovách „v zmysle cyrilo-metodského duchovného dedičstva“. Ide tu buď o vcelku očividnú narážku na kresťanský svetonázor, ktorý má k jusnaturalizmu veľmi blízko, alebo z hľadiska zúženého systematického výkladu ide opäť a len o právo národov na sebaurčenie (čiže text nenaráža na kresťanský svetonázor, ale súvisí so zmienkou o prirodzenom práve národov na sebaurčenie). Ak si totiž všimneme kontext, vidíme, že slová „v zmysle cyrilo-metodského duchovného dedičstva“ sa nachádzajú uprostred deklarovania stáročného zápasu národa o vlastné bytie a štátnosť, a deklarovania existencie práva národov na sebaurčenie. Cyrilo-metodským duchovným dedičstvom by sa v tomto zmysle teda mohla rozumieť iba tá jeho časť, ktorá sa dotýka hodnôt ako sú svojbytnosť, štátnosť a sebaurčenie. Išlo by tu o ciele, ktoré sledovali Cyril a Metod a ktoré prispeli k podporovaniu a realizovaniu uvedených hodnôt – napr. prínos písma, preklad legislatívnych prameňov do staroslovienčiny, prípadne tiež jazykový zápas o znenie Biblie a bohoslužby v staroslovienčine (jazyk je predsa podstatným rysom národa), taktiež nemožno opomenúť budovanie samostatnej cirkevnoprávnej organizácie na Veľkej Morave. Historická relevancia Cyrila a Metoda je teda v tomto zmysle skutočne význačná.⁸ Navyše, ak vezmeme do úvahy, že ústava je,

⁸ Štátotvorný význam Cyrila a Metoda zdôraznil aj Milan Čič s kolektívom autorov v komentári k Ústave SR. „Preambula pamätá aj na začiatky formovania Slovienov

resp. má byť, ako celok koherentná (napriek tomu, že preambula nemá normatívny charakter) a čl. 1 hovorí, že Slovenská republika sa neviaže na nijakú ideológiu ani náboženstvo, pôsobí prvá alternatíva dosť nedôveryhodne. Mohla by ústava v preambule skonštatovať, že vychádza z kresťanského svetonázoru, a hneď vo svojom prvom článku stanoviť, že sa neviaže na nijakú ideológiu ani náboženstvo? Konflikt je zrejmy. Napriek uvedenému rozporu si však predsa len myslím, že možné to je. Dovolím si navrhnúť nasledovnú interpretáciu: Ak ústava vychádza z kresťanského svetonázoru, tak uznáva prirodzenoprávnu koncepciu (ktorú tento svetonázor prináša a stopy ktorej nájdeme ešte aj v ďalšom texte) a vyzdvihuje kresťanstvu vlastné hodnoty ako napríklad dobro, spolupatričnosť, mierumilovnosť, ale tiež slobodu a toleranciu. A práve z posledne zmienených hodnôt môže prameniť skutočnosť, že SR sa neviaže na žiadnu ideológiu ani náboženstvo (hoci je potrebné konštatovať, že kresťanské dejiny o týchto hodnotách v mnohých prípadoch vôbec nesvedčia). Ak je kresťanstvo náboženstvo, ktoré je s naším prostredím späté, a ktoré by sa, vychádzajúc z vlastných hodnôt, nemalo snažiť presadzovať ako oficiálny štátny svetonázor, je možné interpretovať nami rozoberané slová preambuly aj v zmysle prvej alternatívy. Nech už je však pravda akákoľvek (teda či tu ide o narážku na prirodzenoprávny kresťanský svetonázor, alebo o podporenie prirodzeného práva národov na sebaurčenie), uvedený text preambuly nás vždy dovedie k záveru, že na tomto mieste je implikovaný určitý právny naturalizmus.

Pozrime sa teraz na ústavnú konštrukciu ľudských práv a slobôd. Druhá hlava ústavy má nadpis „Základné práva a slobody“ a zahŕňa v sebe (aspoň podľa svojej systematiky) šesť druhov ľudských práv a slobôd. Sú to:

1. základné ľudské práva a slobody,
2. politické práva,
3. práva národnostných menšín a etnických skupín,
4. hospodárske, sociálne a kultúrne práva,
5. právo na ochranu životného prostredia a kultúrneho dedičstva,
6. právo na súdnu a inú právnu ochranu.

a Slovákov v období Veľkomoravskej ríše. Historické miesto v živote našich predkov má knieža Rastislav, Svätopluk, sv. Cyril a sv. Metod. Archeologické a historické nálezy dokazujú, že kultúrne a duchovné dedičstvo nie je iba legenda, ktorá by mala podporiť myšlienku **historicity Slovákov a ich právo na územie**, na ktorom stáročia žili a formovali sa na moderný národ. Rovnako to nie je ani len čisto náboženský mýtus a vec kresťanskej viery. Život najmä v sedemnástom a osemnástom storočí dosvedčil, čo znamenal príchod dvoch vierozvestcov pre územie Veľkej Moravy. Nie náhodou sa táto tradícia stala **spoločenskou, cirkevnou, ale postupne i národnou silou**, ktorá pevne zakotvila v historickom vedomí slovenskej spoločnosti.“ (ČIČ, M. a kol.: *Komentár k Ústave Slovenskej republiky*. Martin : Matica Slovenská, 1997, s. 43)

Keď sa ešte vrátime k Všeobecnej deklarácii ľudských práv z r. 1948, vidíme, že tiež obsahuje v zásade všetky tieto druhy práv.⁹ Ak sme povedali, že deklarácia vychádza z prirodzenoprávného názoru, teda pozerá sa na všetky tieto druhy ako na prirodzené práva a zároveň reprezentuje dominantný politický prístup k ľudským právam vo svete od skončenia druhej svetovej vojny (nie právno-teoretický, pretože právny pozitivizmus ako smer na úrovni teórie naďalej pretrváva), je veľmi pravdepodobné, že podobného ducha na tomto mieste obsahuje aj naša ústava. Slovenská republika síce nie je Všeobecnou deklaráciou ľudských práv viazaná právne, ale politicky áno, a je ťažké predstaviť si v tomto smere odklon od jej základnej filozofie. Tu by však mohol niekto namietať, že ide len o náznak, a nie skutočný argument, a že je žiaduce hľadať skôr explicitné zmienky v našej ústave, ktoré by definitívne potvrdili, že naša ústava takéto východisko ľudských práv a slobôd skutočne pozná. Ak by sme chceli zatiaľ odložiť argument, že akceptácia prirodzenej povahy čo i len jedného práva znamená principiálnu akceptáciu jusnaturalizmu ako celku a chceme nájsť priamu zmienku o tom, že ľudské práva a slobody sú prirodzené, musíme ísť ďalej. Keď sa dostaneme do siedmej hlavy ústavy, všimneme si, že sa tam píše: „Sudca ústavného súdu skladá do rúk prezidenta Slovenskej republiky tento sľub: „Sľubujem na svoju česť a svedomie, že budem chrániť neporušiteľnosť prirodzených práv človeka a práv občana, chrániť princípy právneho štátu, spravovať sa ústavou, ústavnými zákonmi a medzinárodnými zmluvami, ktoré Slovenská republika ratifikovala a boli vyhlásené spôsobom ustanoveným zákonom, a rozhodovať podľa svojho najlepšieho presvedčenia, nezávisle a nestranne.“¹⁰ Toto miesto je popri preambule jediným ďalším miestom výskytu pojmu „prirodzené práva“ v našej ústave. Sudca ústavného súdu skladá sľub, že bude chrániť neporušiteľnosť prirodzených práv človeka a práv občana. Je to jednoznačná zmienka o podstate ľudských práv. Avšak, niečo sa síce touto zmienkou vyskúsilo, niečo však spôsobom, akým je naformulovaná, možno aj zahmlilo. Zdá sa totiž, že ústava na tomto mieste pozná dva druhy práv – „prirodzené práva človeka“ a „práva občana“, ktorým už nepripisuje prirodzenú povahu. Nie sú však práve politické práva, ktoré patria medzi základné práva a slobody a ktorým sme pred chvíľou súborne pripísali prirodzenú povahu, právami občana? Konštrukcia politických práv v našej ústave v sebe zahŕňa aj práva občana aj práva človeka (napr. právo na informácie je dané každému, právo zakladať politické strany len občanom – obe patria medzi politické práva). Prirodzenoprávna povaha by teda síce bola eliminovaná len pri časti z nich, ale predsa. Navyše, v čl. 134 nie sú zmienené prirodzené slobody, ale len práva (čo potom sloboda prejavu, ktorá je daná každému, nie len občanovi...). Je potrebné tiež uviesť, že napríklad právo zúčastňovať sa na vládě svojej

⁹ Hoci neobsahovala sociálno-ekonomické práva.

¹⁰ Ústava SR č. 460/1992 Zb. čl. 134 ods. 4.

krajiny prostredníctvom zástupcov podľa Všeobecnej deklarácie ľudských práv je všeobecným vyjadrením volebného práva, ktoré je našou ústavou priznané len občanom. Rozpor je opäť zrejmý. Ak takéto právo považuje Všeobecná deklarácia ľudských práv za prirodzené, prečo ho tak naša ústava neznačuje? Odpoveď by sa mohla skrývať v interpretácii, že ide o prirodzené práva človeka a tiež prirodzené práva občana, čiže na obe slová „práva človeka a práva občana“ sa vzťahuje prívlastok „prirodzené“, a slovo „práva“ zahŕňa v danom kontexte aj slobody (sudca ústavného súdu predsa musí svojou činnosťou dbať o dodržiavanie celej druhej hlavy ústavy). Domnievam sa však, že v konečnom dôsledku nemožno ignorovať to, čo už bolo povedané skôr, a síce, že akceptácia existencie čo i len jedného prirodzeného práva znamená principiálnu akceptáciu právneho naturalizmu, teda názoru, že právo nie je ľuďmi tvorené, ale je ľuďmi nachádzané. Ak súhlasíme s tým, že nejaké práva sú v ústave prirodzené, súhlasíme zároveň s tým, že právo nachádzame aj na tých miestach, kde nie je za prirodzené výslovne označené. Ak teda ústava súhlasí s tým, že právo človek netvorí, ale nachádza, súhlasí vlastne s tým, že všetko, čo je v nej napísané, je odzrkadlením prirodzeného práva. Takto povedané to už možno znie kvôli prevládajúcej pozitivistickej kultúre u nás trochu zvláštnejšie. Iná alternatíva však podľa môjho názoru neexistuje. Je ťažko predstaviteľné, že by určité práva boli principiálne prirodzené, a určité nie, čiže v určitej oblasti by existovala dobrá a zlá (alebo správna a nesprávna) právna úprava, a v určitej nie. Preto prichádzam k záveru, že otázka prirodzenoprávných východísk ústavy má oveľa zásadnejšiu povahu, než len pýtať sa na problematiku ľudských práv a slobôd, a týka sa ústavného dokumentu ako celku.

Praktické dôsledky prirodzenoprávnej koncepcie v Ústave SR

Zaoberal som sa tu otázkou, či ústava vychádza z prirodzenoprávnej koncepcie v tom zmysle, či sama seba vidí ako odzrkadlenie prirodzeného práva, teda či existenciu takéhoto práva uznáva. Domnievam sa, že tie miesta ústavy, ktoré som uviedol (hoci ich nie je mnoho), svedčia o tom, že ústava považuje prirodzenoprávnú koncepciu za **pravdivú**. Má však táto skutočnosť aj nejaký praktický dosah? O čo je to lepšie alebo užitočnejšie, že naša ústava sa prikláňa k tejto koncepcii? Bol by tu nejaký rozdiel, ak by napríklad právna úprava ľudských práv a slobôd v druhej hlave ústavy bola len pozitívno-právna a bez akceptovania ich prirodzenoprávnej povahy ústavou? Odpoveď ponúka napríklad právo na odpor (ktoré mimochodom Milan Čič považuje za prejav prirodzenoprávných východísk ústavy¹¹), ktoré je v našej ústave na-

¹¹ „Právo na odpor patrí medzi politické práva, pričom jeho zakotvenie je prejavom prirodzenoprávných východísk Ústavy SR...“ (ČIČ, M. a kol.: *Komentár k Ústave Slovenskej republiky*. Martin: Matica Slovenská, 1997, s. 170).

formulované nasledovne: „Občania majú právo postaviť sa na odpor proti každému, kto by odstraňoval demokratický poriadok základných ľudských práv a slobôd uvedených v tejto ústave, ak činnosť ústavných orgánov a účinné použitie zákonných prostriedkov sú znemožnené.“¹² Je zaujímavé všimnúť si, že ústava nezakazuje prijatie novej ústavy. Neobsahuje ani nezmeniteľné ustanovenia (na rozdiel od českej ústavy¹³). Toto môže byť dôležitou skutočnosťou pri skúmaní praktickej užitočnosti prirodzenoprávnej povahy práva na odpor. Je dôležité uvedomiť si, že ak by ústava akceptovala pozitívnu koncepciu, prijatie ústavy odstraňujúcej demokratický poriadok základných ľudských práv a slobôd uvedených v tejto ústave by bolo legálne a legitímne (príp. o legitímnosti či nelegitímnosti by sa tu hovoriť nedalo). Platilo by nové právo, neuznávajúce to predchádzajúce. Bola by tak vlastne negovaná aj možnosť občanov postaviť sa na odpor (jednak preto, že hoci by nová ústava bola neľudská, bola by formálne v poriadku, a tiež preto, že by navyše mohla inštituovať práva na odpor zrušiť). Črtá sa odpoveď. Samozrejme, že je možné namietnuť, že právo na odpor je dané len pre prípad odstraňovania základných ľudských práv a slobôd, teda obsahu druhého oddielu druhej hlavy ústavy, a nie všetkých práv a slobôd uvedených v druhej hlave, domnievam sa však, že principiálny a praktický rozdiel je tak či tak citelný. Námietka však môže pokračovať ďalej a tvrdiť, že skutočnosť, že terajšia ústava uznáva prirodzenoprávnú koncepciu, ešte predsa neznamená, že prijatie novej ústavy, ktorá by popierala ľudské práva, by bolo porušením predchádzajúcej ústavy, keďže súčasná ústava prijatiu novej ústavy nebráni. Navyše nová ústava by mohla prirodzenoprávnú koncepciu odmietat'. Na obhájenie praktického významu podpory prirodzenoprávnej koncepcie zo strany našej súčasnej ústavy je možné argumentovať, že ak ústava takúto koncepciu prijíma, potom je tiež potrebné v súlade s touto koncepciou vykladať jej obsah. Ak je teda v ústave uvedené, že ľudské práva sú prirodzené a zároveň nezrušiteľné, potom by prijatie novej neľudskej ústavy pôvodnej ústave odporovalo, pretože pod zrušením týchto práv by sme nerozumeli len

¹² Čl. 32 Ústavy SR, č. 460/1992 Zb.

¹³ Ústava ČR, ústavný zákon 1/1993 Sb. obsahuje v čl. 9 ods. 2 a 3 nasledovné ustanovenie: „Zmena podstatných náležitostí demokratického právneho štátu je neprípustná. Výkladom právnych noriem nemožno oprávniť odstránenie alebo ohrozenie základov demokratického štátu.“ Inšpiráciu pre toto ustanovenie môžeme nájsť v Ústave SRN z r. 1949, do ktorej bola, v dôsledku poučenia z problémov, ktoré priniesol čl. 48 Ústavy Weimarskej republiky, zakoncipovaná tzv. „klausula večnosti“. Uvedený čl. 48 Ústavy Weimarskej republiky totiž umožňoval pozastaviť v čase porušenia alebo ohrozenia verejnej bezpečnosti výkon základných ľudských práv a slobôd ako nedotknuteľnosť osoby, nedotknuteľnosť obydlia, listové tajomstvo, sloboda prejavu, zhromažďovania, združovania a nedotknuteľnosť vlastníctva, čo v roku 1933 využil a zneužil Adolf Hitler. „Klausula večnosti“ bola teda v Ústave SRN z r. 1949 zmenou jej základných ustanovení vylúčená.

novelizáciu ústavy, ale aj prijatie novej ústavy. Došlo by tak k porušeniu prirodzeného práva, ktoré už bolo pozitivizované, a teda bolo by porušené aj pozitívne právo. Táto úvaha nás vedie k záveru, že nebezpečnejšia by bola dokonca situácia, keď by bola prijatá nová neľudská ústava uznávajúca právny naturalizmus, teda považovala by napríklad za prirodzene správne odoprieť ľuďom postihnutým duševnou poruchou právo na život. Pri dôslednej obhajobe by sme sa v takejto situácii dostali na pôdu právnej filozofie a filozofie morálky. V každom prípade, takéto tvrdenie nemôže byť argumentom proti praktickej užitočnosti prirodzenoprávných východísk našej ústavy, pretože ak by tu takéto východiská neboli, situácia by nebola o nič lepšia a minimálne určité situácie sú akceptovaním iusnaturalizmu v našej ústave vykryté. Navyše, v argumentácii proti platnosti neľudskej ústavy by sa pozitívnoprávní zástancovia súčasnej podoby ľudských práv tiež dostali na úroveň právnej filozofie. Domnievam sa teda, že určitý praktický význam prirodzenoprávnej povahy našej ústavy vrátane zakotvenia práva na odpor bol predostretý.

Záver

Cieľom tohto príspevku bolo preskúmať prirodzenoprávne východiská Ústavy SR, venovať pozornosť interpretácii ustanovení, ktoré sú a môžu byť za takéto východiská považované, a pýtať sa na praktický význam prirodzenoprávnej orientácie našej ústavy. Dopracoval som sa k záveru, že takéto východiská naša ústava skutočne obsahuje a ich praktický význam spočíva (z mnou nastaveného zorného uhla) najmä v lepšej ochrane hodnoty ľudskej bytosti.

TURČAN, Martin: Iusnaturalistic basis of the Constitution of the Slovak Republic. HISTORIA ET THEORIA IURIS, Vol. 1, 2009, No. 1, p. 19 – 28.

This paper deals with issue of the relationship between the Constitution of the Slovak Republic and the concept of iusnaturalism. The author is trying to search for clues suggesting that the iusnaturalistic concept is contained in the constitution. When analyzing the text of the constitution and its historical, political and social determinants he comes to conclusion that the constitution accepts the iusnaturalistic concept and comes out from it. The author then deals with the issue of practical impact of acceptance of that concept by the constitution. In this regard ius resistendi seems to be very illustrative matter to be analyzed as it represents a specific instrument of the protection of human rights and the author shows that choosing the iusnaturalistic concept by the constitution makes a difference in the use of this right. The author concludes that the acceptance of iusnaturalistic concept by the constitution helps to protect human rights in a better way than the positivist's approach would do.